

Владимир ЈОВИЋЕВИЋ*

ЗНАЧАЈ И КОРИШЋЕЊЕ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ ЗА ДРЖАВНОПРАВНУ ИСТОРИЈУ ЦРНЕ ГОРЕ

КОНТРОЛА ПРИСТАВНЕ СЛУЖБЕ У ОКРУЖНИМ СУДОВИМА – ЕВРОПЕИЗАЦИЈА ЦРНЕ ГОРЕ –

Архивска грађа је незаобилазан извор и свједочанство о догађајима, појавама, процесима и личностима у токовима историје. Архивски извори, непосредно и посредно, утичу на обликовање историјске свијести. Значајни су за државноправну и политичку историју Црне Горе.

Неопходно је истаћи да се чување и коришћење архивске грађе сријеће у далекој прошлости Црне Горе. У немирним временима спашени су писани трагови о династијама: Војислављевића, Балшића и Црнојевића. У вријеме владика и митрополита династије Петровић документа су чувана по манастирима, премда су ови архиви имали и државни статус. Владика Василије Петровић прави запис о црногорској канцеларији позива се на сачувани документ. Петар I утиче на формирање архивске грађе – докумената и томе даје неопходан организациони значај. Његов насљедник Петар II показује бригу о архивској грађи, указује на њен значај и преноси стара документа из Манастира у Биљарду. Књаз Данило чини искорак ангажујући секретара Вука Врчевића, који сређује архиву по угледу на аустријску. Реформом из 1868. године књаз Никола убраја архиву у државно власништво, о којој тада води бригу Министарство финансија.

* Др Владимир Јовићевић, Подгорица

На Берлинском конгресу 1878. године Црна Гора коначно добија међународно признање државног суверенитета. Књаз Никола показао се великим дјелатником у преображају Црне Горе. Спроводи културно-просвјетне, правне, војне, црквене, финансијске и друге реформе. Велики је реформатор по дубини и ширини промјена и иновација. Међународно призната држава потребује нову организацију државног апарата. Већ 1879. године започиње процес реформисања државне управе. Укида се Правитељствујушћи сенат, а оснива Државни савјет, а судску власт преузима Велики суд. Формирају се и министарства: војно, иностраних дјела, финансија и грађевина, унутрашњих дјела и правде, а нешто касније и просвјете и црквених дјела.

Проблем у вези са канцеларијским пословањем и чувањем приспјеле грађе остаје актуелан. Ресор Министарства правде 1893. године преузима доктор Валтазар Богишић и убрзо, по књажеву налогу, почиње да ради на пропису о канцеларијском пословању. Почетком 1894. године уведена је у Великом суду *Уредба о њрисѣавној служби*, која ће ступити на снагу под називом *Уредба њрисѣавне службе у Великом суду и у окружним кайеѣансѣивима*, која је наставила да се примјењује и у наредном XX вијеку.¹ Ова уредба предмет је наше истраживачке радње.

Књажевина званично саопштава 1893. године намеру о оснивању државне библиотеке и музеја, а 1896. године донесен је Закон о оснивању ових установа.

Овакве прилике у Књажевини Црној Гори утичу на уређивање односа и бриге о архивској грађи. Филип Ј. Ковачевић, професор у Богословско-учитељској школи, управитељ Државне штампарије, Државне библиотеке сачињава 17. VIII 1895. године *Уџуѣсѣво за уређење државној архива*. Именовани истиче да ништа није пропустио „што је нужно за добро уређење једне Архиве”.

На рад Државног архива током 1895. године јасно указује „Списак аката и протокола од 1855. до 1882. године пренесени из Министарства финансија и смјештени у држ. архиву 1895. године”.² *Сѣисак акаѣа и ѣроѣокола* садржи 160 редних бројева под којима су уведени документи или протоколи. У раду Државног архива констатовано је у члану 28

¹ Драгоје Живковић, „Канцеларијско пословање и архивска служба у Црној Гори 2”, *Гласник џеѣињских музеја*, књ. 6, 1973, стр. 225–248.

² НМЦГ, БАО, Никола I, кутија 1895, бр. 40.

„Основног државног Закона о Књажевској влади и Државном савјету”, који је по санкционисању књаза Николе прогласио Државни савјет на Никољдан 1902. године.³

О раду државног архива у литератури су изнијета мишљења крајем XIX вијека. Ристо Драгићевић констатује и тврди: „Државна архива је те године (1895) већ редовно радила јер се и до данас сачувао ‘Списак аката и протокола’”. Доктор Ђоко Пејовић закључује да је Државни архив почео да ради 1895. године на основу упутства за уређење ове институције.⁴

Како је претходно наглашено, *Уредба о њрисџавној служби* ступила је на снагу јануара 1895. године. *Присџавна служба* (писари у окружним судовима и Великом суду) је значајна судска новина за завођење, сређивање и чување архивске грађе. Приставна служба доприноси раду и комуникацији судова, министарстава, културно-просвјетних установа, вјерских заједница, војних формација, власника економских добара, појединаца итд.

Према нашим сазнањима, у ранијим и садашњим истраживањима није објављен *Извјешџај* о контроли приставне службе у окружним судовима Црне Горе.⁵ Данас овај архивски докуменат чинимо доступним црногорској јавности.

Ристо Вранеш, писар Великог суда, упућује 16. августа 1896. г. министру правде на Цетињу Валтазару Богишићу *Извјешџај о њрејледању – конџроли у окружним судовима: Андријевачком, Колашинском и Никшићком*. Преносимо у цјелости уводни дио.

„Господине Министре,

По Вашој наредби од 29 јула ове године број 25 обишао сам окружне судове Андријевички, Колашински и Никшићки и прегледао како се код њих вршила приставна служба према Уредби од 12 новембра 1894 број 39 и њеној допуни од 12 јануара 1896 године. Најприје сам прегледао окр. Суд Андријевички, па Колашински, а најпослије Никшићки. Да бих могао поднијети подробан и тачан извјештај о овом раду, ја сам од почетка до краја прочитао све што је заведено у дневнике 1895 и 1896

³ Славка Јовићевић и Љиљана Милуновић, *Пройиси о архивској служби у Књажевини Црној Гори*, Цетиње, 2002, стр. 20.

⁴ Доктор Ђоко Пејовић, *Архиви и архивска грађа*, Цетиње, 1994, стр. 387–388. („Цетиње 1482–1982”)

⁵ Државни архив Црне Горе, *Минисџарсџво њравде*, бр. 24 (17).

године до дана кад сам почињао прегледавања, а у архиви руковет по руковет списка пребрао, пазећи при томе најстрожије, да ни једну, ни најмању погрешку не пропустим”.⁶

Аутор овог извјештаја износи примједбе и критичке оцјене на неке погрешне појединости и појаве, које су уочене у наведним окружним судовима, а биле су сметња и припрема благовременој дјелатности судских установа или у мањем обиму испољавањем низ стручно техничких пропуста и неправилности као лоших пратилаца у раду приставне службе (писари у окружним судовима).

Ристо Вранеш, писар Велико суда, савјесно, достојанствено, стручно и добронамјерно указује како и на који начин отклонити сметње у раду приставне службе у окружним судовима и тиме допринијети њиховом осавремењивању и објективности. Другачије није могло јер све реформе које је спровео књаз Никола, а нарочито судскоправне, представљале су процес модернизације и европеизације Црне Горе. У свим овим активностима које мијењају појаве и односе набоље, испољава се велика одговорност угледних учесника у судскоправним реформама као и у другим областима живота.

Ристо Вранеш, писар у Великом суду, конкретно указује на пропусте и упућује на рјешења која чине рад ове службе регуларним и значајним много шире и даље од канцеларија гдје настају.

У Извјештају г. Вранеш пише: „Све што сам нашао да није урађено по прописима издатим за приставну службу, то ниже излажем у примједбама”. Именовани ништа не препушта случају, већ износи како су настале ове сметње у приставној служби наведених окружних судова – да ли од неспособности писара – пристава или што саме „судије нијесу били наклоњени колико је требало овоме послу”. На ово га подстиче што од спреме оних „којима је повјерен рад приставне службе и од наклоности судија, највише и зависи како ће се приставна служба вршити”.

Господин Вранеш који контролише и прегледа рад приставне службе уочава низ крупнијих и обичних пропуста. Тако истиче списе у којима се говори о дугу, али сума није наведена. У Андријевачком суду Уредба приставне службе од 12. новембра 1894, број 39 није била заведена. Истиче да има више списка заведених под једним одсјеком, а тре-

⁶ Овај спис није нумерисан редом по страницама, отуда цитате које будемо користили износићемо изворно како слиједи.

бало је под другим. Има више послова који су ријешени и одговори послати властима, а у дневницима да ништа није забиљежено. Налаже да се ово учини према члану 43 наведене уредбе. Именовани захтијева да се нумеришу дневници и повежу. Архива Андријевичког суда није вођена за 1896. годину. Дотични писар Великог суда нашао је да се на више мјеста у Колашинском суду говори о дугу, а новчани изос није назначен. Списи којима су се обраћали Великом суду за канцеларијски материјал заведени су под погрешним одсјеком. Такође, списи Канцеларије Министарства правде којима се шаљу печати за капетане заведени су у управни, умјесто у грађански судски дневник.

У раду Окружног суда у Никшићу при прегледању „нашао сам ове неправилности: Правило чл. 7 употребљавано погрешно као у окр. судовима: Колашинском и Андријевичком”. Писар Великог суда истиче да Уредба приставне службе од 12. новембра 1894, број 39 није никако завођена, а како треба да се заводи нагласио је да то треба урадити као и за Андријевички окр. суд. Једна породична парница заведена је под IV умјесто III одсјеком. Господин Вранеш записује да је приликом прегледа – контроле нашао три брачне парнице под петим умјесто трећим одсјеком.

Наредба о издржавању ванбрачне дјеце заведена је у дневник уруцбина за 1896. год. под IV умјесто под I одсјеком. Именовани износи: „Осим тога нашао сам у дневницима уруцбина за грађанске и кривичне послове више списка које је требало завести у управни дневник”. Неки списи који су у суду рађени и прилошци нијесу обиљежавани архивском ознаком. На више мјеста није у дневницима стављан дан ријешених и дан отпреме, иако су послови свршени. Дневници, као и у Андријевачком суду не бијаху нумерисани, казао сам да се одма нумеришу...

Нашао сам на неколика мјеста да су списи једног истог посла завођени по два архивна броја...”

Новица Николић писар за оправдање својих грешака дао је изјаву сљедеће садржине: „Рад на приставној служби вршио сам према упутству г. Митра Пекића, бив. секретара овог суда који је добро схватио и на мене пренио... ја сам и даље вршио ту дужност држећи се његове науке. Можда би биле излишне поједине ситне као и велике погрешке да сам ја лично ишао на Цетиње и слушао предавање приставне службе”.

Произилази да пристави – писари који су слушали предавања приставне службе у Великом суду на Цетињу о државноправним послови-

ма не би чинили ни ситније грешке. Нијесмо у сазнању зашто неки писари – пристави нијесу присуствовали предавањима у Великом суду на Цетињу – да ли због велике удаљености или самовољног изостајања.

У једној врсти закључка Ристо Вранеш износи: „Прегледање приставне службе у ова три окр. суда показало је да ни у једноме није рађено правилно, а особито у окр. суду Никшићком... По мом мишљењу кривица је до судаца, а не до секретара или писара. Узима се за вјероватније, да потчињени ради оно и онако како му нареди старјешина, особито кад је старјешина одговоран и за рад њему потчињенога”. Нема ништа нејасно!

Дешава се, износи писар Великог суда да је секретар суда погрешно разумио нека правила приставне службе и тако их пренио на писаре (пристави). На овај став Ристо Вранеш темељи други став који говори о важности приставне службе, којој саме судије морају поклонити вишу пажњу.

Што се тиче неправилног потврђивања пуномоћја, саме судије би морале да нађу начин да се отклоне сметње у раду приставне службе. Контролор Ристо Вранеш тврди да су два управна дневника (грађански и казнени) држана само у Окружном суду у Колашину. На основу контроле приставне службе у наведеним судовима, господин Вранеш сматра да треба увести архивске регистре „који су потребити колико ради контроле дневника, уруцбина, толико и ради контроле њих самих, па и азбучне регистре ради лакшег нахођења списка на што се иначе доста времена троши”. Писар Великог суда закључује: „Трудио сам се да уколико могу испуним Вашу наредбу”, стоји у обраћању писара г. министру правд Валтазару Богишићу.

*

Данас у првој деценији 21. вијека охрабрује чињеница да се питање државноправне историје све више третира у нашој историографији. Без тог става тешко је сагледати и пратити сложене историјске процесе. Такође охрабрује чињеница ослоњена на релевантну архивску грађу која се углавном налази у Државном архиву Црне Горе на Цетињу.

Предност у истраживању је да се ова врста грађе не налази у приватном власништву, већ искључиво у државном посједу, или нешто мање у посједу Црногорско-приморске митрополије. Историчари државе и права архивску грађу дијеле на судску, законодавну и уставну.

И данас неки аутори нијесу потврдили основни увид у архивску грађу. Њихова наука опстаје од једне до друге мијене.

Сређена и богата архивска грађа поспјешује развој правне мисли. Овај научни скуп отворио је ова питања у рефератима и на тај начин допринио да се квалитетно организује научноистраживачки рад.

ЗАКЉУЧАК

Црна Гора, на основу архивске грађе, свједочи о самој себи – израстање и учвршћивање државе уз жилав отпор племена. На том државотворном путу Црна Гора је призната на Берлинском конгресу 1878. године као независна и суверена држава.

У покретачкој снази црногорске државе високо мјесто заузимају судови као значајне друштвене институције и у њима канцеларије представне службе. Краљ Никола је значајно допринио модернизацији и европеизацији Црне Горе. Судови као независни органи власти доприносе сигурности сваког грађанина-поданика у еманципацији државе у Европи којој припадају географски, цивилизацијски и историјски.

Vladimir JOVIĆEVIĆ

IMPORTANCE AND USE OF THE ARCHIVAL MATERIAL FOR THE STATE-LEGAL HISTORY OF MONTENEGRO

Summary

Montenegro, according to the archival material, testifies about itself – the growing and strengthening of the state along with the tough resistance of tribes. On such a state-building way, Montenegro has been recognized at the Berlin Congress in 1878 as the independent and sovereign state.

In the moving force of the Montenegrin state the courts take high place as important social institutions including the offices of administrative service. King Nikola has significantly contributed to the modernization and europeanization of Montenegro. The courts, as independent governing bodies contribute to the security of every citizen-servant and to the emancipation of the state in Europe to which they belong geographically, by civilization and historically.